

SOSYOLOGCA

OCAK-HAZİRAN 2013

CİLT:3 SAYI: 5

ISSN: 2146-5207

KÜRESEL GÜÇ DENKLEMİNDE DİN VE DİPLOMASİ

Nadim Macit

Özet: Din, her zaman için toplumlar ve devletler için önemli olmuştur. İnsanlar ve devletler kendi kimliklerini sıklıkla din üzerinden tarif etmişlerdir. Din, tarihsel süreç içerisinde hem insanları bir araya getirmiş hem de onları karşı karşıya getirmiştir. Günümüzde de bu durum devam etmektedir. Özellikle ülkemiz ve içerisinde bulunduğumuz Ortadoğu coğrafyası önemli sorunlar içerisindedir. Batılı devletlerin bu coğrafya üzerine kurmuş oldukları planların temelinde din bulunmaktadır. Dini meseleler sıklıkla karşımıza getirilmektedir. Aynı dinin farklı mezheplerine sahip toplumlar birbiri ile karşı karşıya getirilmek istenmektedir. Dini çeşitliğin yoğun olduğu bu bölgede önemli çatışma alanları kurulmak istenmektedir. Bu yazımızda da bu sorunlar detaylıca incelenmiştir. Önem arz eden ve üzerinde durulması gereken sorunlar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, küresel güç, diplomasi, Ortadoğu.

RELIGION AND DIPLOMACY IN THE GLOBAL POWER EQUATION

Nedim Macit

Abstract: Religion has always been important for societies and states. People and states have often defined their identities through religion. Religion has both brought people together and brought them against each other in the historical process. This situation continues today. Especially our country and the Middle East geography we are in are among important problems. Religion is the basis of the plans that Western states have established on this geography. Religious issues are often brought up. It is desired to bring societies with different sects of the same religion face to face with each other. It is desired to establish important conflict areas in this region where religious diversity is intense. In this article, these problems are examined in detail. Issues that are important and need to be addressed have been put forward.

Keywords: Religion, global power, diplomacy, Middle East.

KÜRESEL GÜÇ DENKLEMİNDE DİN VE DİPLOMASI

Nadim Macit

Giriş

Modern dünya-sisteminin bilgi yapısının yapı-sökümüne uğradığı postmodern süreç 'yükselen bir değer olarak din olgusunu' karşımıza çıkarmıştır. Felsefi anlamda modern dünya görüşünün 'kendi içindeki muhafazakâr gerileyişi' ifade etmek için kullanılan postmodern durum, aslında, batı dışındaki aydınların modernliğin sınırlarına vakıf olup, bunları Batı'ya karşı kullanmalarına eşlik eden yeni durumu tanımlar. Batı karşıtı eleştirinin temel öncülü şu ifadelerle dile getirilir: Batı, teknolojiye verdiği öncelikle evrenselleşmiştir. Fakat bu evrensellik her şeyin toptan bir yıkımından başka bir şey değildir. Bu önermeyle doğrudan merkezci-liberal sistemin yapısına saldırı yapıldığını gören batı 1968'den itibaren 'dışarıdan gelen, ancak kendi içinde mayalanan bu düşünceyi' kendi kültürel ve politik amaçları doğrultusunda inşa etti. Akıl ve bilim üzerine inşa edilen büyük anlatıları özgürlüğün düşmanı ilan eden post-modern aydınlar, akli tarihsel bir durum, bilimsel bilgiyi ise düzeltilebilen bilgi olarak tanımladılar. Bu felsefi çıkış, yeni bir tarihi sürecin başladığını gösteren önemli bir sınırdır.

Evrensel akli ve bilimi eleştiriye açan bu gelişme farklı akılları, yani kültürel sistemleri ve bilgi anlayışlarını meşrulaştırdı. Bu süreci keşfeden batı, postmodern duruma uygun düşen çelişkili vizyon kalıbını üretirken bir taraftan farklı inançları ve etnik yapıları meşrulaştırdı, diğer taraftan bütün farklılıkları kendi şemsiyesi altına alarak bunların üzerinden dünya-hakimiyeti planını sürdürme yolunu seçti. Oluşturduğu çelişkili vizyonun bir parçası ile hedef toplumları dini-etnik ayrışma üzerinden özgürleştirmek için kullanırken, diğer parçası ile 'ayrışmış ve parçalanmış toplumları' kendi güç yörüngesinin parçası yapmaya başladı. Yeni bir durumu, politik ve stratejik esaslara çevirmeyi başaran batı şer imparatorluğu olarak tanımladığı SSCB blokunun çöküşünü Vatikan üzerinden Polonya kanalını kullanarak hızlandırdı. Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın açılması ve ardından yıkılmasıyla yeni bir süreç başlamış oldu. ABD kendisini *evrensel bir krallık* odağına yerleştirdi ve bütün dini ve etnik farklılıkların hamisi olduğunu ilan etti.

Bir taraftan kapsayıcı bir sosyo-politik düzen fikrinin varsayımları üzerine inşa ettiği krallık; "dünya barışı için hukuk oluşturup mevcut hukuki kuralları yıkar-

ken, diğer taraftan bunun doğal sonucu olarak çevre ile ilişkilerini imparatorluğun hükümler kapsamında dışarıda kalan tehdit ve ganimet toplulukları olarak algılamaya başladı.¹ Tehdit olarak gördüğü toplumların sosyal yapılarını, farklılıkları 'özgürleştirme' projesi altında tahrik ederek tahrip eden egemen güç; ekonomik alanda bütün enerji havzalarını ele geçirmenin güvenlik hatlarını oluşturmaya başladı. Sosyalist yörüngenin çöküşü *dev bir ideolojik alanının* boşluğa düşmesine neden olunca² kendisini evrensel krallık olarak ilan eden ABD dünya inşa etmenin bütün araçlarını kullanarak bu boşluğu yeniden yapılandırmak istedi. Bu doğrultuda tarihin sonunu ilan etti. Sosyalist yörüngenin çöküşüne ve başka bir seçeneğin imkânsızlığına gönderme yaparak bu durumu liberal sistemin zaferi olarak müjdeledi.

Politik ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için şu uç hususu stratejisinin temeli yaptı;

- Kendi politik ve ekonomik kurallarına uymayan bütün devletleri öteki ilan etti. "Önleyici savaş" kalıbı üzerinden terörizme karşı mücadele edeceğini açıkladı ve uygulamaya başladı. İzlediği bu stratejinin amacı: Öteki ilan ettiği devletleri kendisine bağlamak, eğer olmazsa istikrarsızlığa sürüklemektir. Bunun en çarpıcı misalleri: Afganistan, Irak, Libya ve Suriye'dir.

- Kendisine karşı alternatif bir gücün çıkmasını engellemek için Çin'in enerji ihtiyacını bir tehdit haline getirmeyi planlarken, Rusya'nın etrafını sınır devletler ve donanımlı teknolojik araçlarla örmeye başladı.

- Kültürel özgünlük ve enerji potansiyeli açısından seçenek olma imkânını elde edebilir düşüncesiyle, bir ölçüde de mesihanik hedeflere bağlı olarak İslam coğrafyasını içinden çıkılmaz duruma sürükledi. Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri fiili olarak kargaşanın içine düşürülmüş durumdadır. Türkiye'ye sınır olan ülkelerin kesişim alanlarında belirsiz alanlar oluşturarak Kürdistan'a zemin oluşturulmak istenmektedir. Son zamanlarda Türkiye'nin sosyo-politik ayrışmaya tabi tutulmasının altında belirtilen amaç yatmaktadır.

Egemen gücün politik hedeflerini gerçekleştirmek için ürettiği strateji iki temel nedenden dolayı beklenen sonucu vermedi. Gelişen ve yayılan tepkiyi önlemek için egemen güç doğrudan müdahaleye dayanan hareket planını 'değerler diplomasisi' dediği kalıpla değiştirdi. Bu değişimin iki temel sebebi bulunmaktadır;

Birincisi: Geo-politik istikrarsızlık arkına yönelik olarak geliştirilen stratejik ön-görüler İran'ın güçlenmesine neden oldu. Irak'a yapılan müdahaleden başarılı çıkan tek ülke İran'dır. Bu süreçte olayların inşa edilme biçimini ve evrildiği yönü iyi gören İran, rasyonel bir politika izleyerek etkinlik alanını genişletmiştir. Askıya alınan müdahale yerini 'değerler diplomasisine' terk etti. Kültürel şemalara ve geniş dini grupların desteklenmesine ve yönlendirilmesine uygun politik ve stra-

¹ Georges Corm (2008: 21) 21. *Yüzyılda Din Sorunu*, (Çev: Şule Sönmez) İstanbul: İletişim Yay.

² Gilles Kepel (1991: 64), *Tanrı'nın İntikamı*, (Çev: Selma Kırmızı) İstanbul: İletişim Yay.

tejik dil oluşturmak değerler diplomasinin omurgasını oluşturmaktadır. Şii mezhebinin temsilcisi ve taşıyıcısı olan İran'ın etkinliğini sınırlandırmak için, Türkiye'nin öncülüğünde Sünni cephe oluşturma girişimi izlenmesi düşünülen yumuşak stratejinin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni kültürel nitelikli stratejik vizyonu oluşturmak için hem uluslararası hem de bölgesel düzlemde bazı faaliyetlerin devreye sokulması 'rol model' üretme çabasının sonuçlarıdır. Erbil'de gerçekleştirilen Abant toplantısı bu açıdan okunmalıdır. Eğer Türkiye iç politik dengelerini oluşturmakta geç kalırsa Yeni Osmanlılık Projesi adı altında bu coğrafyada cepheleşme derinleşecektir. Ayrıca egemen gücün, politik-stratejik yoğunluğunu Afganistan-Pakistan hattına taşımak istemesi ve Pakistan üzerinde yoğunlaşacağını ilan etmesi ve ekonomik krizin giderek derinleşmesi açık müdahalenin yerini yumuşak güç araçlarına terk edeceğini göstermektedir.

İkincisi: Değişen dünya sisteminin politik haritasını belirleyen çizgi böyle olmasına karşın 1989'dan beri dünyada yaşanan gelişmeler ve kalkınma göstergeleri farklı kültürlerin ve güçlerin varlığına tanıklık etmektedir. Çin'in yükselişi ve Rusya'nın yeniden toparlanarak varlığını ve gücünü ihsas etme girişimleri yayılma politikasının gelişme ivmesini önemli ölçüde kırmaktadır. ABD'nin ekonomik krizi aşma noktasında Çin'e yaslanmak istemesi ve bunu açıkça dillendirmesi son derece önemli bir gelişmedir. Çünkü bu durum 'tek kültür, tek dünya, tek devlet' diye tanımlanan dünya-sistemi iddiasının ütopya olduğunu gösterir. Dünyanın bölgesel güçlere doğru evrildiği konusunda yapılan çözümlemeler dünyanın bir alaca karanlık dönemine girdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak ekonomik krizle birlikte ABD-Çin diyalogunda iki tarafın tavrına bakılırsa 'ya ikimizde batırız ya da ikimizde varlığımızı koruruz' eğiliminin öne çıktığını görürüz. Öyleyse yeni süreci yükselen bölgesel güçler ya da 'bölgesel güç kümelenmeleri' olarak adlandırmak daha uygundur.

İdeolojik kümelenmelerin yıprandığı bu tarihi süreçte her ne kadar politik-stratejik şemayı belirleyen ana unsur ekonomik olsa da, giderek kültürel yapıların ve sistemlerin öne çıktığı söylenebilir. Bu durumu keşfeden batı merkezli güçler, strateji oluşturmada kültürü ve dini devreye soktular. Kültürün en önemli unsuru olan din, yeni dönemde strateji oluşturmanın ana göstereni durumundadır. Bir taraftan dinleri kontrol altına alma girişimi, diğer taraftan dinsel farklılıkları ve mezhepleri devreye sokma eğilimi, gündeme din ve mezhep tartışmalarını taşımaktadır. ABD'nin 2025 stratejik vizyonunu belirleyen raporda jeo-politik istikrarsızlık şeklinde tanımladığı boşluğu Sünni-Selefiyye akımının dolduracağını ilan etmesi her ne kadar kamuoyu oluşturmaya yönelik bir çıkış olsa da yeni dönemin jeo-politik ve jeo-kültür bağlamını açığa çıkarmaktadır. Ülkemiz açısından yeni sorunlara gebe olacak bu gelişmenin tarihi ufkun etkinliği ve iç yapımız açısından tartışılmaya muhtaç bir konu olduğu ortadadır. Böyle bir süreci tespit etmek önemli olmakla birlikte, söz konusu gelişme karşısında dini ve felsefi alanda düşünceler, sosyal dokumuzu korumaya ve geliştirmeye yönelik stratejiler geliştirmemiz önem arz etmektedir. En geniş anlamıyla kültürün ve özelde dinin, politik ve stra-

tejik alanda nasıl kullanıldığını ve günümüz dünyasında kazandığı boyutu anlamak için, bu alandaki gelişmeleri üç başlık altında göstermeye çalışacağız. Ne yapmalıyız, sorusunun cevabını bir gönderme* yaparak daha sonraki sürece bırakmak yerinde olacaktır.

I. Teo-Politiğin İcadı: Kökler ve Eğilimler

Din; tarihsel olarak yalnızca insanlarla ilahi bir duygu arasında bir bağ kurmakla kalmaz, aynı zamanda müntesipleri arasında bir ortaklık duygusunun oluşmasını sağlar. Bu nedenle din; etnik ve ulusal politikalarda ve uluslararası ilişkilerde geniş grup kimliğinin bir belirleyicisi olarak çoğu kez anahtar rolü oynar.³ Dini tarihin üç önemli aktörü, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in tarihi ve gelecek tasavvurları bu rolün alanını, boyutlarını ve etkinliğini gösteren önemli verilere sahiptir. Tarih boyunca üç dinin hem kendi içlerinde farklı dini-politik ayrışmalara dayalı mücadeleleri hem de birbirine karşı geliştirdikleri hareket tarzları son derece ilgi çeken bir konudur. Politik mücadelenin araçlarının ve işleyişinin değiştiği günümüzde dini mücadelenin ve geliştirilen hareket tarzlarının biçimi değişmiş olsa da dinin politika ve strateji inşa etmede önemli bir yeri vardır. Her ne kadar dini otoritelerin hakikati bilmek konusunda sadece kendilerinin emin bir yola sahip oldukları şeklindeki anlayış gerekçe gösterilerek uzun süre eleştirilmiş ve ilahiyat bilgisi bilginin ana yapısından koparılmış olsa da din varlığını korumuş ve 1962'den itibaren etkinlik alanını genişletmeye başlamıştır.

Dini, politik ve stratejik hedefler için kullanmanın ve kendi dünyevi otoriteleriyse dini konuları çözüp itikatlar icat etmenin tarihi oldukça eskidir. Nitekim "kendisi dindar olmadığı halde Konstantin hem devleti ayakta tutmak için hem de devlet işlerinde faydalanmak için 313'te Milano Beyannameyi ile dini imparatorluk içinde serbest bırakmıştı. Bununla birlikte Bizans hükümdarlarının emir ve isteklerine karşı gelen patriklerin görevden alındıkları, sürgün edildikleri de bir gerçektir.⁴ Elbette ki bu örnekten çıkaracağımız sonuç; sadece aynı şeyin yapıldığını söylemek değil, dinin böyle bir kullanım biçiminin olduğunu anlatmak içindir. Keza inanç birliğinin devreye sokularak dinin politik-stratejik okunuşunu ve kullanımının gösteren en çarpıcı örneklerinden birisi de Osmanlı Devleti'nin yıkılışı döneminde ege-

* İslam düşüncesinde mezhepler ve mezheplerin ortaya çıkışı, cumhuriyetin kuruluş felsefesi açısından mezheplerin yeri, geldiğimiz noktada mezhepleri nasıl okumalıyız, sorularının cevabı için bakınız: Nadim Macit, *Küresel Güç Politikaları, Türkiye ve İslam*, Ankara: Sarkaç Yay.

³ Vamık D. Volkan, (2005: 34), *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, İstanbul: Okuyan Us Yayınları. Bu çalışma geniş grupların fikri ve psikolojik inşası, ayrışma ve birleşme ilmekleri genişçe tahlil edilmektedir. Gerek psikolojik operasyon ve psikolojik çatışma ortamı oluşturmak ve önlemek açısından önemli veriler içermektedir.

⁴ Geniş bilgi için bakınız: M. Süreyya Şahin (1996: 23) *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İst: Ötügen Yayınları.

men devletlerin bu coğrafyadaki dini azınlıkları kendi stratejik amaçları için kullanmalarındır. Nitekim Engelhardt Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde egemen devletlerin din merkezli politik faaliyetlerini şöyle anlatır: Bundan başka şark meselesi, diğer bir deyişle Avrupa devletlerinin bakış açısından Osmanlı Devleti'nin geleceği meselesi, din kisvesi altında siyaset sahasına taşınmıştır. Yabancı devletlerin dini azınlıkları koruma altına almaları hedeflerine yönelik bir çabadır.⁵ Oysa Osmanlı Devleti hem mali ve siyasi istikrarı sağladığı hem de gerilediği dönemlerde dini azınlıklara imtiyazlar tanımıştır. Ne var ki, devlet içinde devlet olmak da bunlara yetmemiştir. Devlet iç tutarlılığını kaybetmeye başlayınca Ortodoks, Katolik ve Protestan siyasi ve itikadi modeller kendi din anlayışlarını paylaşan devletlerle irtibata geçerek devletin aleyhinde faaliyet yapmaya başlamışlardır.

Teo-politiğin icadı; coğrafyanın, inanç ve kültür havzalarının siyasi dile dönülerek güç oluşturma mantığına eşlik eden süreci tanımlar. XIX. yüzyılda dünyaya hâkim olma politikası ideolojik cepheleşme üzerinden sürdürüldüğü halde dinin, güç cephesi oluşturmak için kullanıldığını görüyoruz. Kutsal cephe stratejisinin en önemli öncülerinden birisi William Christian Bullitt'dir. 1933-1936 yılları arası ABD'nin Rusya Büyükelçiliği görevinde bulunan, daha sonra Fransa'da elçilik görevi yapan Bullitt; SSCB'ye karşı kutsal cephe oluşturma fikrinin mimarıdır.⁶ Geliştirdiği stratejinin özeti şudur: SSCB Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmını kontrol etmektedir. Orta Avrupa'da askeri gücü zayıf olmasına karşın, bu durum, Batı Avrupa ve İngiltere'yi azda olsa tehdit etmektedir. Bu tehdit eninde sonunda ABD içinde geçerlidir. Avrupa ülkelerinde demokratik federasyonu oluşturmadaki eylem; elbette ki SSCB kontrolündeki birçok ülkeyi içine alacak ve onları özgürleştirecektir. ABD ve İngiltere aynı dini-kültürel köklere sahiptir, enerji havzaları ise Ortadoğu'dadır. Sovyet yayılmasına bir son vermek için dini cephe oluşturulmalı ve mücadele ortak cephenin konusu olmalıdır. Bu ortak mücadele zemininde ABD'nin öncelikli politikası enerji hatlarını ele geçirmek ve dünya devleti olmanın yolunu açmaktır.⁷ Nitekim o şöyle der: "Tanrı'dan başka efendi tanımayan biz Amerikalılar birleşelim, diğer milletleri bizimle birlikte hareket etmeye zorlayalım, bu yolda kullanılacak en meşru manevi silah dindir."⁸ Görüldüğü üzere din, soğuk savaşın cepheleşme mantığına bağlı olarak geliştirilen stratejinin ana unsurlarından birisidir.

⁵ Engelhardt (1910: 263) *Türkiye ve Tanzimat*, (Çev: Ali Reşad) İst: Mürettibin Osmaniye Matbaası.

⁶ William Christian Bullitt (1946:34) *The Great Globe Itself: A Preface To World Affairs*, New York: Charles Seribner's Sons. Ülkemizde Yeşil Kuşak teorisi / Çevre-Kenar cephede 'dinsizliğe karşı kutsal cephe oluşturma' modelinin temelini oluşturan aktörlerden birisi Bullitt'ir. Bu öneri çerçevesinde 'dinsizliğe karşı cephe oluşturmak için' İstanbul olmak üzere önemli kentlerde dini kanaanat önderleri ve temsilcileriyle Frank Buchman önderliğinde çeşitli toplantılar yapılmıştır.

⁷ William C. Bullitt (1946:199)

⁸ William C. Bullitt (1946:83, 110)

Din, kendi özgünlüğü ve amaçları eşliğinde insanın *dünya kurma etkinliğine* katkı sağlar. Fakat insani ilişkiler ve güç dengeleri ağında din, her zaman bu sınırdan kalmaz. Aynı zamanda din; öteki oluşturma ve yönlendirme stratejileri açısından okunur ve kullanılır. Nitekim 1952'de Amerika Milli Güvenlik Kurulu için hazırlanan Amerika'nın Arap ve İsrail ülkeleri ile ilgili hedef ve politikaları (A Report to The National Security Council "United States Objectives and Policies With Respect to the Arab States and Israel) başlıklı raporda şu ifadeler yer almaktadır: "Bölgedeki üç hâkim din, marksist doktrinine ateizmine karşı ortak bir karşı duruşa sahiptir. Bu faktör, bölgede batı çıkarlarını korumada önemli bir araç olabilir."⁹ Görüldüğü üzere ABD'nin dine bakışı ve dine yüklediği anlam politik-stratejik amaçlarla bağlantılıdır.

Kabul etmek gerekir ki politik amaçlar nedeniyle bazen din, insanların inanç ve düşüncelerine yönelik baskı ve sindirmede, bazen de düşünme ve anlama yeteneği olan aklı askıya alma yönünde kullanılabilir. Böyle bir alana taşınan din, hayatın tutunma noktalarını tahrip eder. Elbette ki tahribatın düzeneğine uydurulmuş din; din olma niteliğini önemli ölçüde kaybeder, politik ve stratejik araca dönüşür. Bu nedenle gerek geçmişte gerekse günümüzde kiliselerin bağlı oldukları devletlerin politik ve stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için sahaya sürdükleri misyonerler ve misyonerlik bir dini faaliyetten daha çok, politik faaliyetlere eşlik eder. Çünkü Hıristiyan dünyada belirleyici rol oynayan ekümenik kavramı; politik ve stratejik içeriğe sahiptir. Nitekim bu kavram; tasarruf ve egemenlik alanı, Tanrı'nın planı, Tanrı'nın insanları kurtuluşa yönlendirmesi ve kendini açıklaması, Tanrı'ya giden evrensel yol, Tanrısal krallığın yeryüzündeki ev halkını yönetmesi gibi anlamlara gelmektedir. Günümüzde Ekümenik hareket, Protestan anlayışta "Tanrı'nın Stratejisi" anlamında kullanılmaktadır. Bu stratejinin günümüz dünyasında etkili olan uluslararası üç temsilcisi vardır. Bunlar ECEC (Avrupa Birliği İçin Ekümenik Komisyon) , WCC (Dünya Kiliseler Konseyi) ve CCREC (Avrupa İşbirliği İçin Hıristiyan Sorumluluğu Komitesi)'dir.¹⁰

Her ne kadar ülkemizde kiliseleri politika dışı, salt ruhani bir kurum olarak gösterme eğilimleri yaygın olsa da bu gerçekçi bir yaklaşım değildir. Vatikan ve Dünya Kiliseler Birliği özel dünyevi kurumlar geliştirerek dünyevi meseleleri örgütlerler. OPUS DEI, ECEC gibi kurumlar bunun göstergesidir. Nitekim "Vatikan'ın, yarı gizli, yarı-resmi olarak siyaset âleminde desteklediği partiler, işçi kuruluşları ve benzeri örgütler vardır. Hatta bunlarla organik bağı bulunmaktadır."¹¹ Eğer meseleye politik-stratejik açıdan bakılırsa, denilebilir ki, Vatikan bir dini kurum olmaktan daha çok siyasi ve stratejik bir kurumdur. Dinin, bilgi inşa etmenin ve geliştirmenin dışında tutulduğu dönemde bile cepheleşme ve dengeleme sisteminin aktörleri bu

⁹ Yasin Aslan (2005:13) *Gizli Belgeler Işığında Etnik Grupların Devleti Ele Geçirme Metotları: Bal-tanın Sapı Bizden*, Ankara: Belge Yay.

¹⁰ Aytunç Altındal (2004: 67,71) *Vatikan Ve Tapınak Şövalyeleri*, İst: Alfa Yay.

¹¹ A. Altındal (2004: 14)

yola başvurmuşlardır. Nitekim Sovyet lideri Stalin 1924'ten beri boş duran Moskova Patrikliğine 1943'te Sergius'un seçilmesini sağlamıştır.¹² Stalin'in amacı, Rus Ortodoks Kilisesi'nin en azından Yakın Doğu'da ve daha özelde Ortodoks coğrafyasında saygınlık kazanmasını sağlamaktır. Sovyet ideolojisine ters düşse bile, kilise kurumunu devreye sokmada önemli bir rol oynayacaktı. 1945'te Aleksî'nin devraldığı Moskova Patrikliği aracılığıyla Sovyet yönetimi; Suriye, Lübnan, Filistin, Mısır ve Balkan ülkelerindeki Ortodoks cemaatleri ve kurumlarına yakınlaşmayı tasarlamıştır.¹³ Doğulu Ortodoks Hıristiyanları aynı Çarlık Rusyası'nda olduğu gibi himayesi altına alabileceğini düşünerek Rusya dışındaki Ortodokslara artan bir ilgiyle sarılmıştır. Öyle ki bu girişim Sovyet Rusya'nın Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi ile doğrudan veya dolaylı olarak temasa geçeceği fikrini akla getirmiştir. Bu gelişme ABD, Yunanistan ve Türkiye'yi harekete geçirmiş ve tedbir almaya zorlamıştır.¹⁴ Üç ülke açısından da bazı sorunlara yol açabilecek bu girişim ABD tarafından önlenmiş, Fener-Rum Patrikhanesi'ne seçilen patriklerin ABD yanlısı olması bütün geçerli hukuki kurallara rağmen gerçekleştirilmiştir.

Dini, soğuk savaş kuramının kurallarına uygun olarak yorumlayan ve izlediği politikaya uyumlu hale getiren, kendi toplumunu ve diğerlerini yönlendiren batı bu yolu sonuna kadar kullanmıştır. Vatikan'ın tanıklık ve birleşme, Hıristiyanlığı güncelleştirme, dinsizliğe karşı ittifak, diyalog, batıyı Hıristiyan köklerde birleştirme şeklinde geliştirdiği modellerin tümü Soğuk Savaş'ın ve tek kutuplu dünya sisteminin politik-ekonomik kurallarıyla birebir örtüşür. Batı bu noktada oldukça deneyimlidir. Nitekim 1978'de papalığı başlayan II. John Paul, Katolik kimliği yeniden ortaya attı. Bundan böyle bu değerler temellerini laik toplum ilkelerinden kopuş üzerine kuracaklardı. Amaçları; modernlik sonrası dünyaya inançların sarsılmasıyla eksik kalan anlamı, ahlak ve düzeni kazandırmak olacaktı.¹⁵ Sovyetleşmeye karşı sivil halkın uzun süre tek direniş sembolü olarak Katolikliğin ifade edilmesi, 1989'da ise Varşova'da bir Katolığın başbakan seçilmesi, dinin siyasi sahneye geri dönüşünü ve Marksist ideolojiden kopuşun kaçınılmaz bir sonuç olduğunu gösteriyordu. Hatta Polonya Avrupa'nın ikinci kez Hıristiyanlaştırılması için bir model olarak algılandı. Bu da II. Jean Paul Papalığı'nın en önemli hedeflerinden biriydi. Kilise içindeki akımlar, XVIII. yüzyıl aydınlanma çağıyla başlayan ve dine karşı kendisine güvenen bir aklın özgürleştirilmesiyle nitelenen modern dönemin sona erdiğini kabul ediyorlardı.¹⁶ Katolik kilisesinin yeniden Hıristiyanlaştırma projesi, ideolojik boşluğa düşen dünyayı dini etik-

¹² William C. Bullitt (1946:49)

¹³ International Affairs, Religion and Diplomacy (2001: 171) (April 27-28, 2001, Nu: 4. Vol: 47, Moscow.)

¹⁴ Tuncer Günay; (2006) Misyoner Örgütler ve Misyoner Faaliyetleri, Ank: ATO Yay.

¹⁵ G. Kepel (1991: 63)

¹⁶ G. Kepel (1991: 64)

le yeniden tanımlamayı amaçladı. Güç dengelerini maharetle gözeten ve güç denmesine göre geleneği ve yeniliği konuşan Vatikan'ın bu çıkışı, dünyanın yeni bir sürece girdiğini gösteren sağlam verilere dayanmaktadır. Dinler Arası Diyalog düşüncesinin dayandığı belgelere* bakılırsa bu rahatlıkla görülebilir.

II. Değişen Dünyanın Dilinde Din ve Politika

Soğuk Savaş sonrası dünyanın gerçeği din ve kültürdür. Günümüzde kültürel ve dini kimlikler her şeyin üzerine çıkmış durumdadır. Artık farklı dini coğrafyaların kentlerinden bahsediliyor. Bütün dünyada yeni dini hareketler tartışılıyor. Elbette ki bu durumun arkasında derin felsefi analizler ve politik zihniyet değişimleri var.¹⁷ XIX. yüzyılın tarihi ufkunu oluşturan felsefi sabiteler değişti. Bilimsel bilgi nesneldir önermesi, bilimsel bilgi düzeltilebilen bilgidir önermesi ile yer değiştirdi. Atomist dil felsefesinin yalnız bilimsel önermeler bilgi ifade eder görüşü dil oyunu kuramı ile parçalandı. Din Allah'la kul arasındadır kabulü her inanç ve zihniyet eylem alanına kaçınılmaz olarak yansır, öyleyse dinin kamusal görünürlüğü kabul etmek gerekir. Bütün bunlar XX. yüzyılın yarısından itibaren başlayan ve son çeyreğinde açıkça görünen değişimin göstergeleridir. Dini semboller, gösteriler, din merkezli gerilimler, bağışlamalar, kutlamalar, özür dilemeler* yeni dönemin ilgi çeken eylemleri içinde yer aldı.

Nitekim XX. yüzyılın son çeyreği, Katolik Avrupa'da bir çelişkiyle başladı: Vatikan'a göre toplum fazlaca laikleşmiş ve Hıristiyanlıktan uzaklaşmıştı. Bu tespitte bağlı olarak hemen her yerde yeniden Hıristiyanlaştırma hareketi başlatan Vatikan, aslında, XIX. yüzyılın din karşıtı düşünceyi besleyen damarlarının daraldığını ilan ediyordu. Batı'da yavaşta olsa din, kilisenin duvarlarının arkasından hayatın içine doğru yürümeye başladı. Karizmatik topluluklar üniversite mezunlarına Ruhü'l Kudüs'ün soluğunu öğretmeye başladılar. Hıristiyan bir toplum ya-

* İnsanlık halkası, Tanrı'nın halkı ve Hıristiyanlar ayırımına dayalı olarak geleceğin dünyasında Mesih'in misyonunu gerçekleştirmenin yollarını arayan Vatikan; geçmişten hareket ederek geleceğe yönelik olarak bir dünya analizi yapmaktadır. Modern dönemde duvarların arkasına çekilen dinin, kamusal alanda görünür kılınmasını gerçekleştiren Vatikan; üçüncü bin yılda Hıristiyanlığın daha güçlü bir şekilde kendisini hissettireceğini açıklamaktadır. Bkz: Nadim Macit, *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, Ankara: Fark Yay.

¹⁷ Georges Corm (2008: 11) 21. *Yüzyılda Din Sorunu*, (Çev: Şule Sönmez) İst: İletişim Yay.

* G. Corm, bütün dini ve kültürel havzalarda görülen değişimi ve siyasi dile, törenlere yansımaları, dinin ahlaki boyutuna ve dönüştürücü özelliğine yapılan atıfları dini coğrafyanın değişik havzalarına göre ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Ancak bu noktada insanlığı derinden etkileyecek bir duruma da gönderme yapmaktadır: Yoksa siyaset en fırsatçı, en soysuz ve ülküsüz haliyle dine ve kutsala bürünerek, kendini daha iyi gizleyebilmek, bilinçaltımıza terör ve dehşeti daha iyi ekebilmek için dünyamıza ve kutsalımıza el mi koydu, sorusunu yöneltmektedir. Bkz. G. Corm (2008: 11-20)

ratmak isteyen Komünyon ve Kurtuluş gibi kurumlar binlerce İtalyanı seferber ederken, Sovyet blokundan kopmuş Doğu Avrupa’da ortaya çıkan toplumsal hareketlerle Katolikliği siyasi tutumlarına ölçü yapan toplumsal hareketler ve siyasi partiler yeni bir dünyayı müjdelemeye başladılar.¹⁸

Meseleye bu açıdan bakarsak batılı aktörlerin kendi dini ve kültürel değerlerinin eşsizliğine yaptıkları göndermenin ne anlama geldiğini anlamış oluruz. Nitekim Kardinal Jean-Marie Lustiger şöyle der: “Biz Hıristiyan çağının başındayız. Bu gün Batı ve şüphesiz tüm dünya kendi kendisine bir muamma gibi görünmekte, olağanüstü sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve öyle bir sınav vermekte ki, kaderini üstlenmesi için yalnızca İsa’nın dönüşünü, ona sunacağı kavram ve kuvveti göz önünde bulundurması gerekmektedir.”¹⁹ Öyle anlaşılıyor ki yeniden Hıristiyanlaştırma akımının pratiği; kilisenin kesin yetkili konumuna uygun bir anlamda kamu düzenini yukarıdan aşağıya doğru değiştirme doğrultusunda işlemektedir. Laiklikle mücadele etmek için siyasi baskı yapma yolunu tercih eden Katolik hareket, siyasi alana müdahale ederek kamusal alanı dönüştürmek istiyor. Nitekim Papa XVI. Benedict, Hıristiyanlığın kamusal alanda görünür olmasını savunuyor, uzun süredir Katolik hareketin geleneği koruyarak batıyı Hıristiyan köklerde buluşturması gerektiğini savunuyor.

Soğuk Savaş sonrası ABD’nin ürettiği şer eksenli teorisi Vatikan tarafından üçüncü bin yılda Ortadoğu ve Orta Asya’nın Hıristiyanlaştırılması modeli ile örtüşür. Papa II. John Paul’un diyalog adı altında ehlileştirme istediği İslam coğrafyası Papa XVI. Benedict tarafından öteki ilan edilmiştir. Papa seçilir seçilmez yaptığı ilk açıklama İslam’ı ve Hz. Muhammed’i aşağılama şeklinde olmuştur. Bu, diyalog hikâyesinin bittiği ve daha farklı bir sürecin başlatıldığını göstermektedir.

Modern dönemde inşa edilen ve liberal kapitalist sistemin sabitelerine uydurulan Protestanlık daha etkin araçlara ve yayılma kabiliyetine sahiptir. Misyon ve kiliseler birliğini devreye sokarak dünya krallığını gerçekleştirme idealini devreye sokan Protestanlık ve bu mezhebin radikal uçları siyasi, kültürel, ekonomik alanda belirleyici konuma yükselmiştir. ABD başkanı Carter’le birlikte Beyaz Saray’a ve kurumlara sığınan bu mesiyani ideoloji, ABD gibi bir dünya gücünün desteğine sahiptir. G. Corm bu durumu şöyle tanımlar: ABD’nin barındırdığı ekonomik küreselleşme ve teknik-bilimsel buluşların geri dönen din ile yapacağı evlilik, kabul etmeliyiz ki uzun zamandır görülmeyen bir ihtişama sahip olacaktır. Bu yeni düzene inatla karşı koyanlar; tepkisel, evhamlı, temizlenmesi veya hiç değilse susturulması gereken ıskartalardır. Çünkü onların yeni düzene karşı çıkışı, medeniyeti ve onun yararlarını istemeyen dış düşmanlara destek vermektedir.²⁰ ABD’nin bu tavrı, dogmatik kutsal belleğin siyasetin merkezine taşındığını gösterir.

¹⁸ G. Kepel (1991: 63)

¹⁹ G. Kepel (1991: 65)

²⁰ G. Corm (2008: 21)

Hıristiyanlığın doğulu yüzüne gelince Soğuk Savaş sonrası dönemde III. Roma'da çan seslerinin yükselişe geçtiğini ve yeni bir direnişin başladığını söyleyebiliriz. Nitekim Rusya Dışişleri Bakanı S. Ivanov 27-28 Nisan 2001'de şu açıklamayı yapar: "Manevi ihtiyaç günümüz dünyası ve Rusya için çok büyük bir ihtiyaçtır. Ülkemiz insanın inançlarının yeniden canlandırılması sosyal değişimin ve kültürel kimliğin yönlendirilmesi açısından çok önemlidir. Sosyal ahlak ve ruhani prensipler, genel kabul görmüş uluslararası hukuk ve ahlaki değerler yeni dünya düzeninin anahtarlarıdır."²¹ Dini kaynaklı ahlaki değerleri yeni dönemin anahtarı olarak tanımlayan Rusya, Ortodoksluğu jeo-politiğinin sacayaklarından biri olarak görmektedir. Rusya'nın geliştirdiği yeni anlayışa göre ruhani prensipler milli değerlerin daha iyi anlaşılmasına yardım eder. Ruhani kilise otoritesi yerel ve bölgesel anlaşmazlıkların çözümünde olağanüstü katkılarda bulunabilir. Fakat bu ruhani aydınlanma siyasetin ve silahların gücünden soyutlanmalı, barışın oluşmasına katkı sağlamalıdır.²²

Ruhani değerlere sahiplenilen ve gelişmesini isteyen Rusya, batının Hıristiyanlıkla İslam arasında oluşturduğu gerilimin yapay olduğunu ve başka amaçlar için üretildiğini savunmaktadır. Özellikle terörle İslam arasında kurulan bağı eleştirmekte ve farklı inançlara sahip insanların bir arada barış içinde yaşaması gerektiğini vurgulamaktadır.²³ Rusya'nın geliştirdiği bu bakış açısı ekonomik ve teknolojik gücü dinle mayalayarak dünya hâkimiyetini ele geçirmek isteyen ABD'ye karşı duyulan tepkiyi yansıtır. Nitekim Moskova Patriği Aleksii II şöyle der: "Eminim ki Rusya dünyanın çeşitli ülkelerindeki iyi insanlarla iyi düşünülmüş ittifaklar geliştirerek küreselleşme uygulamasını engelleyip bertaraf edecektir. Halklar kendi özgür geleneklerini özgürce yaşatabilecek, kendi isteklerini ve tutkularını kendi talepleri doğrultusunda yaşayacaktır. Bu amaç uğruna çalışmak, uluslararası ilişkilerde ahengi sağlar. Ancak bu yolla Avrupa, Asya ve geniş dünya üzerinde sağlam ve sürdürülebilir barış sağlanabilir."²⁴ Açıkça ki III. Roma, yani Moskova Patriği küreselleşme ideolojisinin din üzerinden egemenlik kurma faaliyetinden rahatsız olup, bu sürece karşı çıkan insanların iyi düşünülmüş ittifakla direnişe geçmelerini istemektedir.

Hıristiyanlığın üç modeli ve bunları temsil eden devletler dinin yükselen bir değer olduğunu kabul etmekte ve ruhani prensipleri yeni dönemin anahtarları olarak sunmaktadırlar. Ne var ki bu yükseliş kapitalizmin çıkarıcı mantığı içinde geliştiği için bir taraftan pervasız muhafazakârlığın gelişmesine katkı sağlamakta, diğer taraftan da ideal ve ahlaki değerlerden boşanan siyasetin çirkin yüzünü kapatmak için

²¹ International Affairs, Religion and Diplomacy, (2001: 148) (Nu: 4: Vol: 47, Moscow)

²² International Affairs, Religion and Diplomacy, (2001: 148) (Nu: 4: Vol: 47)

²³ International Affairs, Religion and Diplomacy, (2001: 149) (Nu: 4: Vol: 47)

²⁴ International Affairs, Religion and Diplomacy, (2001: 152) (Nu: 4: Vol: 47)

kullanılmaktadır. Dini, çıkarıcı siyasetin aracı kılan bu süreç önümüzdeki dönemin en tartışmalı konularından birisi olacaktır.

Dinin inanç boyutu uluslararası güç politikalarını etkiler ve coğrafi gerçeklere dayanarak politika geliştirme ve uygulama yöntemini aşar. Çünkü iman / inanç eylemi önceler. Ameli boyutu ise zaman-mekân içinde ortak duyuş, düşünce ve eylem biçimlerine eşlik eder. Mekâna ilişkin verileri güce dönüştürme stratejinin omurgasını oluşturduğuna göre teo-strateji; inanç ve kültür coğrafyasını güce dönüştürme, inanç ve kültürel değerler yoluyla farklı dini-kültürel havzaları etkileme ve dönüştürme şeklinde tanımlanabilir. Zira tarihin her döneminde bir devletin veya farklı güç merkezlerinin insan etkinliğine konu olan her alanda etkili araçları devreye sokma faaliyetini önceleyen, en azından bu süreçlere eşlik eden inanç ve kültürel değerlerdir. Düşünme eylemini belli esaslara bağlı olarak sürdürme ve ulaşılan sonuçları hareket yöntemine dayanak yapma mekâna ve araçlara ihtiyaç duyduğu kadar, bir zihniyete ve algılama biçimine de ihtiyaç duyar. Demek ki istenilen sonuca ulaşmak, etkili tedbirler almak ve bunları sistematize etmek için öncelikle *doğru düşünmek ve olguları doğru tanımlamak* gerekir.

Bir milletin gerek bölgesel gerekse milletler arası düzeyde amaçlarını gerçekleştirmek için elindeki imkânları zaman-mekân düzleminde uygun bir şekilde kullanma ve uygulama becerisi sadece coğrafi verilerle izah edilemez. Eldeki bütün verileri kullanarak güce dönüştürme faaliyeti, zihni ve yaşantı biçimlerini etkileme ve yönlendirme olmaksızın başarılı olamaz. En etkili strateji; bir toplumu ortak değerler etrafında birleştirme ve bu güce dayanarak hedef toplumları yönlendirme, dönüştürme faaliyetidir. Soğuk Savaş döneminde ideolojilerle yapılan bu faaliyet günümüz dünyasında din ve kültürel değerle yapılmaktadır. Wallerstein'in²⁵ tabiriyle ifade edersek: Kültürü ve dini; modern dünya sisteminin ideolojik muharebe alanı olarak tarif edebiliriz. Artık sosyal bir olgu niteliği taşıyan bu değişimi görmek gerekir. Aksi takdirde akıbetimiz, tarihin önlenemez akışı içerisinde avucumuzdan akıp gider.

Esasen stratejisi olmayan bireyden, toplumdan ve devletten söz edilemez. Ancak bu noktada önemli olan husus; stratejinin iyi düşünülmesi, esasların ve hedeflerin doğru belirlenmesi, uygulama imkânının olmasıdır. Eldeki imkânları, belirlenen politik hedefleri gerçekleştirmek için uygun ve verimli şekilde kullanma strateji olunca, bunun her alanda geçerli olduğunu kabul etmemiz gerekir. Öyleyse insan hayatının tarihi kadar geriye giden ve hayatı inşa etmenin temel unsurlarından birisi olan dinin, bundan bağımsız olduğunu söylemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Çünkü belirli bir dil sistemi içerisinde iman telkininde bulunan din, bireye belli davranış kalıpları yükler. Bu, Allah tarafından gönderilen dinin insan hayatına taşıdığı anlam ve değerdir. Bu yönüyle dinin, insan hayatını anlamlı kılma

²⁵ Bakınız: Immanuel Wallerstein (1993:190-221) *Jeopolitik ve Jeokültür*, (Çev: M. Özel) İstanbul: İz Yay.

amacında olduğu açıktır. Bir dine inanan ferdin, toplumun veya sistematik gücün dinin bu yönünden faydalanma eğilimini engellemek mümkün değildir. Çünkü din insanın damarlarına kadar sızan ve etkileyen önemli bir unsurdur. Din; insana yön, heyecan ve mücadele gücü verir. İnanç ve değer düzleminde ortak esaslar ve ortak hayat biçimi telkin eden din, ortak kültürel zemin, ortak duygu ve ortak düşünce oluşturmanın en etkili unsurlarından biridir.

Dinin ve ortak tasavvur biçimi dediğimiz kültürün bir var oluş tarzına, hayat biçimine dönük asli ve köklü bir boyutu olduğu gerçektir. Bununla birlikte sosyo-politik olarak inanç ve kültürel aidiyetin güce, güç oluşturma girişimine, hatta “öteki” inşa etmeye, ötekini tanımlamaya ve yönlendirmeye, politik pratikleri dinle meşrulaştırmaya kayan bir boyutun giderek öne çıktığını gösteren birçok resmi metinden ve politik uygulamalardan söz edebiliriz. İdeolojik eksenli dünya görüşlerinden kültür ve din eksenli dünyaya geçişte dinin bölgesel ve küresel ölçekte önem kazandığını gösteren en önemli verilerden birisi bu alanda yayınlanan raporlardır. Bilindiği üzere ideoloji “toplumsal alanda oldukça özel politik sonuçlar çıkarılabilen tutarlı bir stratejidir.”²⁶ Soğuk Savaş döneminin stratejik mantığını açıklayan ideolojik merkezli dünya-sisteminin değişmesi üç dini kontrol altına almak isteyen ABD’nin bu konu üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dikkat edilirse insan etkinliğine konu olan her alanda, yani ekonomi, politika, kültür, eğitim, sanat ve benzeri alanlarda sürekli olarak din konuşulmakta ve rol modeller öne çıkarılmaktadır.

Bu yeni dönem bir taraftan medeniyetler arası çatışma diğer taraftan diyalog şeklinde tanımlanmaktadır. Her ne kadar ‘medeniyetler arası çatışma tezi’ eleştirilerek diyalogdan bahsedilse de, politik pratiklere ve vaziyet alış tarzlarına bakılırsa “medeniyetler arası çatışma tezinin” işletildiği söylenebilir. Medeniyet/kültür merkezli adlandırmalar söz konusu olduğuna göre dünyanın geleceğinde ittifaklar ve bloklaşmaların medeniyet ve kültür eksenli olacağı ortadadır. Tarihi ufkun etkinlik alanı bu değişimi doğrulayacak özellikleri barındırmaktadır. Dünyanın her yerinde muhafazakâr eğilimler yükselişe geçmekte ve modern bireyler ve toplumlar giderek muhafazakârlaşmaktadır. Bu duruma göre din ve kültür, bölgesel ve uluslararası alanda özel politik sonuçlar çıkarma da önemli bir yere sahiptir.

Yenidünya stratejisine uygun olarak üretilen *dinler arası diyalogun* ne anlama geldiğini en yetkili kişi olan Ratzinger’in sözlerine atıf yaparak ortaya koyarsak mesele biraz daha netleşir. “XIX. yüzyıl ekümenik hareketin dereceli gelişimine tanıklık etti. Ekümenik hareketin kökenindeki tetikleyici unsur, Protestan kiliselerin misyonlarındaki deneyimlerinden gelir. Pagan dünyaya şahitliklerinin farklı ikrarlara bölünmeleriyle ciddi bir şekilde çıkmaza girdiğini keşfettiklerinde bu kiliseler, diyalogu, kiliseler birliğinin olmazsa olmaz şartı gördüler. Bu anlamda Hıristiyan dünyası ekümenizmin doğuşunu Protestanlığa borçludur. Mesa-

²⁶ Immanuel Wallerstein (2005: 95) *Dünya Sistemleri Analizi*, (Çev: Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy) İstanbul: Aram Yay.

jin evrenselliği noktasında bir çerçeve sunmak üzere, Hıristiyanlar, daha fazla bir diğerini reddetmemeli veya özellikleri ve farklılıkları sadece batı dünyasının tarihinde kökleşmiş hiziplerin üyeleri gibi görünmemelidirler. Daha sonra ekümenik hareketin ardındaki itici güç Hıristiyanlığa bir bütün olarak derece derece yayıldı. Başlangıçta her ne kadar katılımları dikkatli bir şekilde sınırlandırılrsa da Ortodokslar, bu hareketle bağlantı kuran ilk gruptu. Kiliselerin bölünmesinden etkilenen Katolik kiliseler, Hıristiyan mezhepler arasında birliği araştırmak için II. Vatikan Konsili'ni düzenledi."²⁷

Hıristiyan ekümenliği ile diyalog arasında kurulan ilişki, küresel politik-stratejik modellerle birebir örtüşür. Aslında II. Jean Paul'un üçüncü bin yılda Ortadoğu'yu Hıristiyanlaştırmak için yaptığı çağrı istikrarsızlık arkiyla buluşur. Hıristiyan ekümenliğin, diyaloga dönüşmesinin arkasında bu stratejik hedef yatmaktadır. Oldukça incelenmiş kavramlarla inşa edilen dinler arası diyalog; yenedünya sisteminin en çarpıcı teo-stratejik modellerinden biridir. İslam adına, şartlara ve stratejik hedeflere uydurulmuş bir modelin içinde yer almak ise anılan modelin iyi düşünüldüğünü, şartların ve sınırların iyi belirlendiğini, uygulama kabiliyetinin olduğunu gösterir. Kendi dini-politik amaçlarını bir başkasının dili ve desteğiyle gerçekleştirmek bir stratejidir. Bu strateji, aynı zamanda pratik alanda geçerliliğini kanıtlamış bir stratejidir. Kilise merkezli olarak üretilen modellerle batılı egemen güçlerin dünyevi dille ürettikleri modellerin birbiriyle örtüşmesi *dinin politik-stratejik amaçlara dayalı olarak okunduğunu* gösterir. Kaldı ki bu husus, Hıristiyan devletlerle kiliseler arasındaki irtibatın derecesini ve boyutunu göstermek açısından önemli bir veridir.

III. 21. Yüzyılın Eşiğinde Teo-Stratejik Yönelişler

İçinde bulunduğumuz çağın eşiğinde teo-stratejik yönelişin iki yüzünden bahsedebiliriz. Birincisi; Batı dünyasını Hıristiyan köklerde buluşturma faaliyetidir. İkincisi ise bütün dinleri kontrol altında tutmak isteyen ABD'nin İslâm dünyasına yönelik olarak kendi ekonomik ve stratejik faaliyetlerine uygun İslam anlayışı inşa etme ve kullanma faaliyetidir.

En geniş anlamda batı dünyasını Hıristiyan köklerde buluşturma projesini anlamak için ilk aşamada Papa XVI. Benedict'in ABD ve Fransa'ya yapmış olduğu ziyaretleri ve verdiği mesajları gözden geçirmemiz gerekir. Papa, yapmış olduğu ABD ziyaretinde **ilk mesajı** şöyledir: Her gün, bu kıta boyunca, siz ve sizin komşularınız Tanrı'ya Mesih'in sözleri ile dua ediyor: "Krallık gelsin". Bu duanın ABD'deki tüm Hıristiyanların kalbinde ve zihninde şekillenmeye ihtiyacı vardır. Sizin hayatınızı sürdürme, aile kurma ve topluluk oluşturma biçimleriniz-

²⁷ Joseph Ratzinger (1998:30), "Interreligious Dialogue and Jewish-Christian Relations", (Communio 25, Spring 1998), *International Catholic Review*.

de bu duanın meyve vermesi gerekir. Tanrı'nın krallığının onun tüm koruyucu gücüyle var olduğu yerde umutların yeniden inşa edilmesine ihtiyacı vardır. Krallığın gelişi için coşkuyla dua etmek aynı zamanda onun varlığının işaretlerine karşı her zaman uyanık olma ve toplumun her kesiminde onun gelişimi için çalışmak anlamına gelir. Bu, Mesih'in zaferine inanarak, onun krallığına sadakatle şimdinin ve geleceğin zorlukları ile yüzleşmek anlamına gelir. Bu, bir direnç, felaket, ya da skandal karşısında maneviyatın bozulmaması anlamına gelir. Bu aynı zamanda inanç ve siyasi hayat arasındaki yanlış bir çatallanmayı reddetmek anlamına gelir. Bu, Amerikan toplumunu ve kültürünü kutsal metinlerin hakikati ve güzelliği ile zenginleştirmek anlamına gelir ve hayatımıza ilham olan tüm diğer umutlara değer ve anlam katan bu büyük umudu hiçbir zaman gözden çıkarmamız anlamına gelir. Sevgili arkadaşlarım, öncü Aziz Peter sizlerden daha önce bu daveti ortaya koydu. "Seçilmiş insanlar, krallığın ruhbanları, kutsal bir ulus" olarak sizden önce gelenlerin adımlarını samimiyetle takip edin. Tanrı'nın krallığının bu topraklara gelişini hızlandırın. Geçmiş nesiller sizlere etkili bir miras bıraktı. Bugün de, bu ulustaki Katolik topluluk hayatın müdafaasında, gençlerin eğitiminde, fakirlerin korunmasında, aranızdaki yabancı ve hastaların korunmasında peygambere özgü tanıklıkları ile göze çarpmaktadır. Bu sağlam temeller üzerine, Amerika'da kilisenin geleceği şimdiden doğmaya başlamalı!"²⁸

İkinci Mesaj: Yahudi-Hıristiyan ittifakına yöneliktir. Bu düşüncesini şöyle seslendirir: "Siz dünyanın her yerinde Pesah bayramına hazırlanırken, Birleşik Devletlerdeki Musevi topluluğuna özel barış dileklerinizi sunuyorum. Benim buraya olan ziyaretim bu bayramla aynı zamana denk geldi, böylece sizi bizzat ziyaret edebildim. Tanrı'nın seçilmiş insanlarını özgür kılarken gerçekleştirdiği işaretleri ve mucizeleri sizler yeniden çağırdığınız için dualarım sizlerle. Ortak ruhani mirasımızdan hareket ederek, Mutlak yaratıcı ve onun merhametini temel alan umudumuza tanık olması için size bu mesajı emanet ettiğim için memnunuz. Bu misyonun aracı II. Vatikan Konsilidir: Sizlere hitap ederken II. Vatikan Konsili'nin Hıristiyan- Musevi ilişkilerine dair öğretilerini yeniden doğrulamak istiyorum ve geçen 40 yıl içinde kilisenin diyalog sorumluluğunun ilişkilerimizi tamamen iyiye doğru değiştirdiğini tekrarlıyorum. Hıristiyanlar ve Museviler bu umudu paylaşıyorlar, gerçekte bizler peygamberlerin dediği gibi "umudun mahkûmlarıyız". Bu bağ son derece köklü ve derindir. Nitekim İsa şöyle der: "kurtuluş Musevilerdedir." (John 4:22) Bayramlarımız farklı olmasına karşın, bizleri Tanrı'ya ve onun merhametine götüren konularda birlikteyiz."²⁹

²⁸ Vatikan Resmi Sitesi-Homily of His Holiness Benedict XVI. Yankee Stadium, Bronx, New-York Fifty Sunday of Easter (24.4.2008)

²⁹ Meeting With Representatives Of The Jewish Community Words of His Holiness Benedict XVI. "Rotunda" Hall of The Pope John Paul II Cultural Center of Washington, D.C. Thursday, 17.4.2008.

Üçüncü Mesaj: Doğrudan kutsal topraklara yöneliktir. Bu görüşünü şöyle temellendirir: Dünyadaki barışa dair ortak umutlarımız özelde Orta Doğu'yu ve kutsal toprakları kapsamaktadır. Bu bayram zamanında Hıristiyan ve Yahudilerin kutladığı Tanrı'nın merhamet hatıraları, bu bölgenin-Tanrı'nın vahiylerini çevreleyen olayların bilfiil meydana geldiği yer- geleceğinden sorumlu olan bizlere yeni çabalar için özellikle yeni davranışlar için ve kalplerin yeniden arınması için ilham veriyor.³⁰ Son günlerde Kudüs'ün BM kuvvetleri tarafından korunmasına ilişkin öneri bu çerçevede düşünülmeli gereken konudur. Zaten dikkat edilirse Papa'nın diyalog tasarısında ve kutsal topraklarda barışı sağlama önerisinde müslümanlar yoktur.

Papa, Fransa ziyaretinde daha önce teliflerinde yer alan görüşlere atıf yaparak Hıristiyan köklerde buluşmanın teolojik ve felsefi esaslarını ortaya koyar. Nitekim Papa XVI. Benedict Papa Kardinal olduğu dönemde (2004) yayımladığı 'Europe: Today and Tomorrow' adlı çalışmasında yer alan fikirlerini Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'e aktarır. Papa'nın benimsediği ve sunduğu görüşler özetle şöyledir: Avrupa bir krizin içindedir. Bu kriz: Hıristiyan imanının' sekülerizm ve görelilik karşısında düştüğü krizdir. İçine düştüğümüz krizi ilk fark eden ve dile getiren Arnold Toynbee'dir. Nitekim o şöyle der: Araçlar ve teknolojik ilerleme ile gerçek ilerleme arasındaki farkı vardır. Batı dünyası değerler dünyasını ihmal ederek krizin içine düşmüştür. Zira Batı dünyası, dinden koparak teknoloji, ulus ve militarizm arzusuna sürüklenmiştir. Bu alıntıyı yaptıktan sonra Papa şu çıkarımı yapıyor: Demek ki krizin başat sebeplerinden birisi sekülerizmdir."³¹ Öyleyse "din faktörüyle yeniden tanışmamız lazım."³² Seküler ideolojinin din konusunda saldırgan olduğu tespitine bağlı olarak 'adil bir sekülerizm anlayışı dini özgürlüklere müsaade eden anlayıştır,' görüşünü savunur: Devlet, din dayatmaz, fakat sivil topluma karşı sorumluluğun bir gereği olarak dinlere alan açar. Dini, toplumun kurucu unsurlarından biri olarak görür. Papa'ya göre seküler bir toplumda dinin toplumu düzenleme ve biçimlendirilmesine müsaade edilmelidir. Ne var ki modern toplum, Tanrı'ya bu tür müdahale etme hakkı tanımamaktadır.³³

Yukarıdaki görüşlerini temellendirmek için şu soruyu yöneltir: Modern toplumda Tanrı nerededir? Cevap: Politik dünya, Tanrı bu dünyaya ait değilmiş gibi, onu dışlayarak norm ve kurallarını koymaktadır. Aynı şey iş âleminde, ekonomi ve kamusal alanda da geçerlidir. Oysa Tanrı'nın bu alanlara müdahalesi ahlaki sorumluluğu güçlendirir. Tanrı'yı tamamen dışlayan bir toplum; kendi kendini yok eder. Papa, ekonomik alanda yaşanan ahlaki bozulmaya atıf yaparak 'insan meta haline getirilemez'³⁴ der. Fakat 'vahşi kapitalizmin' mayalandığı ve piyasaya sürdüğü

³⁰ Message of His Holiness Benedict XVI To The Jewish Community On The Feast of Pesah.

³¹ Bkz: Joseph Ratzinger (2007:25) *Europe: Today and Tomorrow*, San Francisco: Ignatius Press

³² J. Ratzinger (2007:25)

³³ J. Ratzinger, "An Aggressive Secular İdeology Which is Worrying' Rome, (2004: 19)

³⁴ J. Ratzinger (2007:42)

sorumsuzluğa hiç değinmez. Hatta modern dünyanın ekonomik değerlerinin Katolik değerlerle buluşması gerektiğini savunur. Yoksulluğu kötülüğün nedeni olarak gören Papa, her nedense yoksulluğu üreten mekanizmalar üzerinde durmaz. Sekülerizm eleştirisinde vahşi kapitalizmin değerlerden bağımsız akışkan/kesintisiz sermaye tutkusunu deşifre etmeye yanaşmaz. Toplum büyük bir kilise cemaatine dönüştürmek isteyen Papa şu gerçeği gizler: İsa Mesih'in havarileri artık vahşi kapitalizmin en büyük hizmetkârlarıdır. Kapitalizme eklenmiş bir din, her şeyi ile dünyevi olmak zorundadır.

Papa açısından krizin diğer bir nedenini ve pozitif sekülerizme duyulan ihtiyaç şöyle dir: Modern dünyayı inşa eden bilimsel bilgidir. Bu bilgi; ortak bilimsel esasları, siyasi kuralları ve iletişim ağları yoluyla ortak ekonomik normları ve tutumları üretmiştir. Fakat bu zeminde oluşan kültür; Tanrı'yı kamusal alandan dışlamıştır. Bu seküler kültürde Tanrı sadece öznel tercihlerin konusudur. Hiçbir şekilde kamusal alanla ilgili değildir. Eğer din, salt öznel ilgilerin konusu yapılırsa toplum yıkılır. Öyleyse izafilik ve bunun gereği olan çoğulculuk sadece ahlaki bir tutum olarak kabul edilebilir. Çünkü 'iman nesnedir.' İsa Mesih, mutlak gerçekliğin kendisidir. Farklı perspektifleri meşru ve geçerli sayan sekülerizmle 'Hristiyan iman'ın' nesnelliliği arasında mesafe vardır. Modern dünya politik alanda izafiliğe kapı aralarken, aynı izafiliği dini alana çekme eğilimleri 'kilisenin cemaat ruhunu' olumsuz yönde etkilemektedir. Öyleyse 'Hristiyan İman'ın' asıl kurucu unsur olarak görülmelidir.³⁵

Peki, bu durumda dünya sistemini muhafaza mı edeceğiz, yoksa dönüştürecek miyiz? İşte bu sorunun cevabını verirken 'din, devlet ve sekülerizm' konusunda yeni bir anlayışa ihtiyaç olduğunu ve yeniden yapılanmanın bu temel üzerine kurulması gerektiğini savunur: "Tanrı fikri yönlendirilir ve yıkıcı olabilir. Dinin karşı karşıya kaldığı risk budur. Aynı zamanda kendini Tanrı'dan koparan bir akıl da kendini öznel alana hapseder. Akıl desteksiz kalır. Kapılarını yıkıcı güçlere açar. Devletin seküler karakteri, akıl ve din arasındaki dengeyi tabiatında taşır. Bu devleti sadece akılla yönetmeye çalışan, tüm tarihi köklerinden soyutlanmış akıl için kanıt olabilecek ahlaki temellerden başkasını kabullenmeyen ideolojik sekülerizmin zıddıdır."³⁶ İşte Papa'nın pozitif sekülerizm dediği budur. Ve ona göre 'bu anlamdaki seküler devlet temel aldığı ve onu şekillendiren ahlaki geleneklere güvenme gerekliliği ve haklılığına sahiptir. Onu bu hale getiren, o değerler olmadan anlamlı bir hayatı sürdürmenin zor olduğunu kavramasıdır. Çünkü soyut akı temel alan tarihi bir devletten bahsedilemez."³⁷ Öyleyse devlet-din, akıl-dini değerler arasında dengeyi kurarak ideolojik sekülerizmden pozitif sekülerizme geçiş 'birleşik Avrupa inşa etmek için' bir ihtiyaçtır.

³⁵ Bkz: J. Ratzinger (2004) Truth and Tolerance: Christian Belief and World Religions, San Francisco: Ignatius Press.

³⁶ J. Ratzinger (2007: 99)

³⁷ J. Ratzinger (2007:99)

Teo-stratejik yönelişin ikinci yüzü İslam ve İslam dünyası ile ilgilidir: ABD’de etkin olan düşünce kuruluşlarının İslam dünyasına yönelik olarak yayınladıkları raporlar ve ‘hatta ağ inşa etme faaliyetleri’ bu çerçevede yer alır. Egemen güçle uyumlu, fakat çeşitli etiketler, ortaklar, programlar çerçevesinde İslam coğrafyasında dinsel gerilimler üretmeye yönelik olarak geliştirilen Moderate İslam, söz konusu inşanın uygun bir modeli olarak sunulmaktadır.* Ayrıca ABD, güvenlik kurulu tarafından yayınlanan global trend 2025 adlı raporda yine din meselesi yer almakta ve önümüzdeki süreçte jeo-politik istikrarsızlık arkınının Selefîyye denilen İslam anlayışı ile doldurulacağını ilan edilmektedir. Bu ve benzeri raporların politik ve stratejik amaçlara yönelik kamuoyu oluşturmaya dönük olduğu bilinen bir gerçektir. Böyle olsa bile etkin bir aktörün mahfillerinde ve uluslararası ilişkilerde dinin bu ölçüde gündeme taşınması üzerinde ciddi anlamda düşünülmesi gereken konudur.

Açıktır ki, Türkiye iç ve dış mahfiller tarafından inşa edilen din anlayışı tarafından kısa kaç altına alınmak istenmektedir. Özellikle Irak’a müdahaleden sonra etkinliğini artıran İran’a karşı Türkiye’ye Yeni Osmanlılık adı altında verilmek istenen rol, bir denge oluşturmanın ötesinde bu coğrafyada mezhep ayrışmasını ve çatışmasını körüklemeye yöneliktir. Uzun süredir milli devleti din karşıtı ve ırkçılıkla suçlayan kesimlerin, yine uzun süredir etnik ayrışmaya katkı sağlayan Kuzey Irak oluşumuna ‘milli devletten vazgeç, dini değerlere sarıl’ şeklinde çağrı yapılması yeni bir küresel düzeneğin kokusunu yaymaktadır. Erbil’de yapılan Abant toplantısı bu projeyi dikte etmeye yönelik bir girişimdir. Ancak belirtmemiz gerekir ki bu toplantı tarihsel geç kalmışlığın izlerini taşımaktadır. Çünkü gerek ekonomik kriz ve ABD karşıtı tepkilerin güçlenmesi, gerekse bölgesel aktörlerin yükselişi önümüzdeki yıllarda söz konusu projenin askıya alınacağını, en azından dondurulacağını göstermektedir. Politik iç dengesine kavuşan Türkiye’nin tarihsel ufkun değişen mantığına göre devlet-toplum buluşmasını sağlayarak milli kimliğini bozmadan bölgesel güç olma konusunda yerini alacaktır. Uzun süredir batılı merkezi devletlerin yönlendirmelerine dayalı olarak her türlü ötekileştirme faaliyetlerini devreye sokanlar kendilerinin nasıl öteki olduklarını kendi sözlerini hatırlayarak anlayacaklardır. Çünkü hiçbir güç, başka bir devlete bağımsızlık, özgürlük ve sahih din anlayışı götürmez.

* RAND Corporation’ın yayımladığı raporlar ve burada çalışan kişilerin yapıtları çerçevesinde bu konunun geniş olarak tarafımızdan *Öteki Din: Üretenler ve Yönetenler*, Ankara: Berikan Yay; adlı çalışmamızda incelenmiştir. Hem İslâm’ı içinden tahrir etmeye hem de cumhuriyete karşı cephe oluşturmaya dönük ‘ağ inşa etme’ faaliyeti ilginç ve düşündürücü veriler içermektedir.